

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ XIII

БЕСАРАБСКА БЪЛГАРСКА КЪЩА – МЯСТО, КЪДЕТО ЖИВЕЯТ ТРАДИЦИИ

Марина Мирон

Старите домове на нашите деди и прадеди, съществуващи като и тяхните обитатели в пълна хармония със заобикалящата ги среда, израснали сред всичко наоколо, построени с подръчни материали. Още малко и ще изчезнат последните свидетели на това как и защо, по какви правила са строени, какви забрани са спазвани, за да се постигне хармонията и благополучието в този дом. Строителните обреди играят важна роля в строителството на дома, може да се каже тяхното спазване предопределя бъдещето благополучие на семейството, което ще живее в новия дом.

Избиране на мястото за нова къща зависяло от многи фактори: близост от пътя, източника за вода, състоянието на земята – да няма близост ръпи, висока влажност, ако е завят или духат силне ветрове и т.н. В православната традиция, която исповядват и българите, е грях да избираш като място за строителство на къща старо гробище, отделни могили.¹ Вярвали а че умрелите ще са расплатет със живите. За да бъде удачно избрано мястото често слушали и това, какво ще кажат и старите хора².

Когато избирали място за нова къща, освен визуалното избираше използвали някакви магически действия за да проверят, свободно ли е мястото. Се знаяли мнози методи, например, от вечер сипвали пепел на новото място и от сутрента гледали ако има мястото стопанен или няма.³ В Бесарабия за тъва цел използвали боб, жито и т.н.⁴ В специалната литература се среща информация за обред, наречен «очищаване на мястото» за строителство.

Когато започвали да строят нова къща, избирали за «първата копка» на основите «лек ден» – понеделник или сряда, започвали да копаят от източната страна на основите.⁵ В Бесарабия в строителната

практика най лесни за начаване на нова къща считавали понеделникът и четвъртък. Не начавали във сряда и петък – това се постни дени. В събота и в неделя както и в другите празнични дени е грешно да начаваш строежа.⁶

След това, измярвали мястото в участъка и започвали самото строителство. Отначало изкопавали пръстта за основите, после в четирите краища поставяли осветени камъни и пари: в трите ъгли монети, а при четвъртия – книжни, които давали на майстора (с. Твардица).⁷

В село Викторовка (Тутувана) за тази цел изпичали ритуален кравай, който разкъсвали на четири части и всяка от тях зазиждали в четирите краища на основите.⁸ Друг важен защитен елемент е бутилката с осветена вода, която трябва да се зазиди в основите (с. Стояновка).⁹ Подобни нища слагало в основите на къщата и автохтонното население на Бесарабия – пари, жито, боб, брашно, хляб, осветена вода, бусиляк, цветя и т.н.¹⁰ Но най много разпространени са три компонента – вода, пари, жито. Важност на това е как се слагат основите на новият дом може да се обясни с неговта равнозначност на зародяване на нов живот.

Един от най старите способности за запазване на къщното пространство известен уже много стотян години в човешкото общество и вярата в неговта действенност се запазяла и до днес. Тука се подразумява наличие на покровител на къщното пространство, който пази поръчката в жилището и благополучието на жителти. Многи народи вярвали че не възможно да построиш черква, мост, някаква каменна сграда и т.н. без да направиш жертва – това се отнася къде българте, гагаузите, руснаците, румънците...¹¹

Когато започвали да строят къща, за да бъде тя по прочна във основите зазидявали сянка на някой човек. Това е ставало така. Майстора тайно си мислял: «Който дойде утре най-рано при нас, той е обречен да бъде темелет на тоя мост (черква, чешма)». На другия ден той е много не спокоен, не работи, ходи въръг работниците си и очаква кой ще мини първия не от неговти работници. Когато него човек замине, майстора гу измерява със въже и вградява неговта сянка в стените или основите на дома, моста, черквата. През няколко време (40 дена) него човек умира и става таласъм, защото неговта душа не са дига в «царствието небесното», ами остава в това здание. Най често вградявали моми, младоженци, кърмящи майки.

Подобни легенди срещами освен българския или румънския фолклор в италианската, сърбската, македонската, гръцката, френската, африканската, азиатската и др. литература.¹² Само в българското народно творчество са запазяли повече от 50 легенди свързани

с вградяване на човешка сянка, няколко варианта се запазвали и в песенното наследство на бесарабските българи.

За доказателство че подобна практика съществувала могат да послужат не само легендите, които се запазвали в народното творчество, но и вярването в съществуване на духове – покровители на домашното пространство, на които руснаците и украинците казват «домовой», румънците – «стафий», а пак българите и гагаузите – «таласъм». Вярвали, а че в тези духове се превръщали душите на вградясанте хора.

После поставяли камъните, споени с глинен разтвор, който играе ролята на свързващ состав.

Не по малка роля играе в къщата огнището, затова определяване на мястото на огнището – още един важен момент в строителството. Когато мястото е избрано, изравяли една малка дупка, която я осветявали със светена вода и я укадявали с тамян. Подир това цветито, с което осветявали основите, го тургат в тази дупка, и я закриват с един камък – така става основанието на огнището.¹³

Строителството на къщата става колективно дело, затова поканените родственици и съседи с удоволствие се отговаряли на зова на домакиня, която от своя страна сърдечно угощава събраните помощници. Издигнатите стени са глинобитни или иззидани с неизпечен кирпич. Тука не са нужни специални ритуали и действия, защото доброжелателността на събраните помощници, техните положителни емоции, шегички, песни, смях, обилното угощение отрано предопределят бъдещето благополучие на новата къща. И въпреки това, например в Твардица, за придаване якост на стените, разбивали в сместа яйца (един от символите на Вселената!).¹⁴

Ако стените на къщата се зидат едновременно, то за покрива се вика дялгер, който владее този майсторлък. След полагането на гредите и съединяването им на върха настъпва поредния ритуал, който бил известен в България като «рукане», «викане», «такя». Към върхните съединени греди се заковава неголям кръст, украсен с цветя, ароматни треви, насочени към изгрева на слънцето или на друга страна (това зависи от местоположението на дома), но обязательно на предната фасадната част. На кръста вързват пешкир, риза или повече плат, в един от ъглите на който тургат пари, подарък, предназначен за баш майстора. Благословението на новата къща майстора казва подир получаването на дарът. Съдържанието на този текст повече мязало на една импровизация, но в която можем да видим последователна и постоянна структура, която се основава на принципа «дар за дар»¹⁵:

.....

Благодарете се майстори,
И вие, калфи и гираци,
И вие, околни комшии.
Подаръкът от чорбаджията пристигна.
Той дарява нам, майсторите,
И него Господ да го подари,
Надари и възнагради! (Малко Търново)¹⁶

Той нас подари – господ него да подари.
От едно – илядо да стане!

.....

Колкото са на ризата жичките –
Толково да му са жълтичките!

.....

Колкото пясък в морето –
толкова жито в полето!
Колкото в полето мравките,
Толкова в кошара кравките!

.....

колкото звезди в небето –
толкова овце в полето!

.....

колкото трева в полето –
толкова бъчви в мазето!¹⁷

Даровите, които ги даряват майстори на стопаните през Господ Бог, се много важне, защото хорта все едно се нуждават в здраве, благополучие, имот. Този дар е много по важен от някакви материални дарове. Българти вярвали че е невъзможно да живееш в новата къща,кадето не бил прекаран този обред.¹⁸

Покривът настилат с камъш, който се смята за достатъчен за този край. Традиционен за българската къща се смята четирикатния покрив, наричан «кръгъл». По-късно се приема покривната форма на немските домове така наречена двукатна. Издигнатият дом обикновено се измазва отвътре и отвън с глина и се белосва, като в долната част на варосаните външни стени се дръпнова черен перваз, символизиращ мрачината на турското иго. По-късно започват да боядисват первазите и цветно. Но все едно къщата не е готова за обитаване.

До дето къщата не е осветена,, в нея можели да влизат само с пълни ръце. Инак това нарушение мояло негативно да се каже на животът в този дом. Така считавали българите от Бесарабия.¹⁹

Когато къщата вече е готова, избирали момент да бъде пълнен месецът, тогава и животът в новия дом ще бъде пълнен. Вечерът старите хора отивали в новата къща с куна, хляб и сол сложани на един пешкир, и със съд с вода. Това всичкото са слагало в горната стая в ъгълът на изгрев на слънцето. Подер това казвали: «От нас по малко – от Господ по много». В някой от българските села ритуалното преселване ставало от в неделя на понеделник, в другите – от понеделник на вторник, дорде изгрее слънцето.²⁰ Бесарабските българи за съжъление не са запазвали обредът който известен в България как «разпалване на първият огън». Първия в новата къща по традицията в България вхлиза един стар човек който няма да живее в нея. Той дохаждал рано сутрен и распальвал огънът в пещът.²¹ Как ще са разгори първитят огън, така ще бди и живота в новата къща. Известна и формулата която я използвали в този обред: «Дай Боже на това огнище къкрали и кипели големи грънци по сватби, кръщенъета и сборове! Дай Боже палели се пещи и чирепли с хлябове по косаче и копаче и ожътвари! Кътовите били пълни с дечица и огнището никоги не угасвало! Аминь!» Подир всичките гледали как ще са разгори огънът и по неговия цвет, димът и формата, направлението – определяли бъдъщето на този семейство.²²

Първите в новият дом трябва да преношуват кое да е от домашните животни: петъл или котка. Така обясняват в руската специална литература значението на котката в този ритуал: нея я обича таласъмът на къщата, тя е символът на вера и верност, тя може да предскаже какъв ще бъде животът в новата къща.²³ После следва ритуалът по освещаването на къщата от свещеника – *троняване* и приготвяне на специална трапеза, на която се поканват родственици и комшии. Освещаването ставало нае често в такъв ден, когато празнували някакъв светец, който ставал и покровител на този дом. Вярвали че ако къщата не е осветена в нея невозможно не само да живееш, но и да влизаш е опасно. В такава къща може да са заведе таласъм, коят ще плаше и ще души хорта.²⁴ Можем да забележим абсолютно противоположно восприятие на тъласъмът в българите от България и от Бесарабия. Когато първите го въсприимат като най важен застъпник и хранител на къщното огнище, вторите не само не го въспринимават, но и ги изстрах от него. В процесът на освещението свещеникът чите поминална молитва за тях който вече се почина в

тозе семейство, рисува с масло или свещ кръщата в 4 ъгъла. Подир това вбивал в сърдата на кръстовете гвоздзя и прилипявал по една свещ, освен това минавал през всичката къща и я окадявал, бризгал с светена вода. Стопаните одарявали свещеникът с пешкир, хляб и една кокошка. Даже в съветското време, когато в многите села нямаше черкове, новата къща я освещавали. Само че това праял не свещеникът ами някаква стара жена.²⁵ На този обред поканват със една бутилка с вино, превързани с пешкир и казвали «калесване на нов дом». Нае често новоселието правяли се в него ден, когато освещавали новият дом. Обрядното едъни нарича се курбан. Ето как обяснява същността на този трапеза свещеникът Петър Казаянакли от Твардишката енория (в края на 19 век): «Курбан – това е дума необяснима. Вероятно, с този обичай са запазани следите на езическата жертва – съдя по това, както тя е дошла до нас. Принася се тази жертва и частно, и обществено... В България колят найдобрия овен и предната плешка даряват на свещеника, а останалото месо и вътрешностите на животното нарязват на малки парчета и варет в котел без примеси на какво да е. На приготвената маса нареждат хляб и ракия, внасят котела с приготвената храна и в същия миг канят свещеника да благослови курбана. После започва пиршеството, без да се подносят други блюда»²⁶. Дорде всичките покаяните ядът курбана вратите трябва да остават отворене.²⁷ Покаяните на обредът тронясване (в Бесарабия този обред се натича новоселе) обезателно носят със себе си от дома съдове, напълняни със захар, брашно, ечемик, жито или други предмети, полезни за стопанството и домашните нужди, тези дарове се обозначват с специална дума – принос. Това е обязательно защото в нова къща се влиза, както отбелязахми по нагоре, само с пълни ръце и пълни съдове.²⁸ Кръстникът хвъргал през прагът пари, жена му донисала хляб и сол и закачала на вратата едно парче плат.²⁹ Всичките извиканте когато слагали пари произнесли специална формула: «да бъдиш богат, да варви напред, да не идиш назад, да няма прости разговори»³⁰ Всяко една година в този ден стопаните устрояват курбан. Някаде в България вярват че не тронясванта къща може да съдържи «нечист дух».³¹

В няколко Балкански райони и български села от Бесарабия устроявали така наречана кушия (надбягвания със коне) в която участввали мъжи и ергени. Сутринта стопанина на новата къща закачал на една фидана пешкир, риза, кулан или гащи, кърпа с пари и и една бъклица с вино. Тези, който пристигвали първите снимали последователно закачените предмети.³² След тези действия и благо-

словии, осигуряващи благополучието в новия дом, семейството се премества и превръща новото жилище в уютно огнище за всички.

Роля на къщата във традиционната обрядност.

Отправяване на зимните календарните празници.

В празнуването на Андреевден в бесарабските българи известен обредът «пазене (вардене) на чесан», който, вероятно, бил заимстван от румънската обрядност (Păzit usturoi). Моми и ергени се сбират в някоя къща, донасят вино, момите готвят «тиквенци», боб и други постни ястия. Цяла нощ те се веселят, свирят, играят. От чесъна, който по това време се намира в паница на гредата или е завързан на вратата, момите после се вземат за в къщи, наричат няколко скилидки с имената на либетата си и ги засаждат в саксия. Която ще покара – за този, според вярването, ще се омъжат.³³ Се в този вечер момите се сбира в къщи на една от приятелките и пекали «балабушки», които ги слагали на столът и пускали вътре едно куче; на кого от момите първата ще и зграби кучето «балабушката», тя и първата ще са омъже.³⁴

На Новата година стопанката праила в двора кръг («харман») от една връв или от червен мъжки колан, кадето изсипвала паницата с жито, което го окадявали на Игнажден, Колада и на Новата година, за да «не бягат кокошките по чуздите дворове и хубу да се несът».³⁵

Сутрента в първия ден на Новата година най големия в семейството взимал ражена и полеко удрял още спящите деца с следващите думи: «Сурва година, пак до година!». Ражена гу използвали за това е за да бъдат и децата крепки както желязато от който той е напраян.³⁶

Напред Игнажден стопанките измитали и измивали подът, мазали комината. Возможно че това е свързано с очистителен магически обред.³⁷

Сутринта на Игнажден стопаните чакат, кой ще им «полезе» в къщи. Полезникът влиза в къщи с поздрави: «Добро утро на много весели години, да ви е честита младата година!» Утива до огнището, бърка огъна и казва: »Колко искрици, толкова пиленца, шиленца, яренца, теленца, ждробенца, агненца, дечица, а най – вече мед и масло и бяла пшеница по сираци, сиромаси и цял народ!»³⁸ Се срещали и случаи когато полазникът трябвало дъйде до огнището и да замери в огънят няколко зранца с следващите думи: «да се пръскаат кокошките».³⁹ Но по рано от прихода на «полезникът» стопанката дониса

в къщи слама, която га слага на подът и всичките домашните сядали и начавали да коткодачат, за да «има пиленца».⁴⁰

«Полезникът» трябва да внесе в дома няколко клечки, той се насажда да «мъти» на слама. Сламата или клечките после се занасят в курника (до днес са практикува в с. Стояновка, Кантемирски район).

В България бил известен обичай когато в Бъдния вечер, вечер напред Колада, всичкото семейство сядало до огънят в огнището, защото вярвали аче в този «вечер умрелите стават и идат да се греят». Обичай «огряване на покойните», възможно останал от тези времена когато умрелите били захоронени под прагът, под огнището и т.н.⁴¹ Подът в стаята постилали с сено и отгоря с покривка – на тази импровизирана маса и слагали празничното угощение.⁴²

От Колада до Йордановден не са исфъргал пепелът от комината.⁴³ На този период му казвали Поганите дене, когато нищо не мояли да изнисат от къщата, особено огънят.⁴⁴ И на Йордановден не ставало без някакви ритуални действия в къщата. След осветяването в черквата на водата, стопанките се донисали от осветената вода в къщи, кадето се умивали лицето и наръсвали с нея стаите. Сутринта ставало обредно измивани на иконите от децата, които са дарявали за това с пари.⁴⁵

На Св. Харлампиј (10/23 февруари) бяло грешно да метеш в къще или отвън, защото този светец не обичал тази работа.⁴⁶

На Трифонов ден са изпълняват няколко обряда свързани с желанието на хорта да неутрализират мишките, вълците, смоците. Един от тези обреди много тясно е свързан с къща и ставал така – на една от момичахта от този дом и завързвали очите и я тургали да измазва комината и тългите и паралелно са веде такъв диалог:

Какво мажеш?

Мажа на мишките и на смоците очите, на вълците зъбите...

Мажи да ги замажеш!⁴⁷

Отправляване на пролетните календарните празници.

В работите на Державин Н.С. за Баба Марта се запазяла информация, че сутринта, до изгрева на слънцето стопанката измита от къщи буклука с следващите думи: «На вън байли, да влезе марта!» – и изхвъргала буклукът в двора на комшиете.⁴⁸ Освен това в някакви села изхвъргали всичките дрехи от къщи в двора и казвали: «вън бѣхли, в къщи Марта!»⁴⁹

Лазарев ден – «лазарките», момите които ходят в този ден по село с лазарски песни, влизат в сяко една къща и са обръщат с лицето каде пещът или към стопанката.⁵⁰

На Връбница след церковната служба донасят в къщи осветени върбови клонки, които обикновено слагат до иконите и запазват за лек.⁵¹

Вечерът на пред Великият четвъртък домът «ограждали с про-со» за да не крадът от къщата пилянца.⁵²

Едно от първите яйца, вапцани за Паската (Велик ден), го слагали под иконите и го съхранявали до следващия Великият четвъртък, за да «се срещнат старото и новото яйце и да се целунат». Старото яйце го счупвали и определявали каква ще бъде новата година: ако се образувала плесен, ще бъде много бедна.⁵³ В понеделник подир Великден шулупките от вапцанти яйца ги заклеивали за стените на къщата за да не бъдат мишки и плъхове.⁵⁴

В събота, срещу Троица, Русалия закичват с пелин, орехови клони портите, кладенците, къщите, постилат в домовете орехови листа, пелин и други треви.⁵⁵ През тази Русалската неделя не се спи на открито, не оставят сами малките деца (ако се налага – слагат метла при люлката).

Гергьовден. Със кръв на гергьовското агне мазали вратите, прозориците на къщата, челата на децата. Останалта я заравали в земята или я изливали в реката.⁵⁶ Над вратата над кошарата запалвали свещ.⁵⁷ В този ден пред изгрев слънце украсяват портите и вратите с раззеленили се клонки, треви и цветя.⁵⁸

Отправяване на летните и есенните календарните празници.

С св.св. Петър и Павел е свързана една от легендите за строителна жертва. Според това предание и двамата бяле строители, които строели мост. Но всяко един вечер мостът са развалял. Тогава братъята са договорили аче ще вградят една от тяхните жени, която първата ще им донесе едяно. По големия брат Петър казал на жена се да не бърза сутрянта с едени. Жена му на Павел първата дошла и майсторти нея я вградисали в мостът.⁵⁹

Сутрянта на Петров ден жените измазвали с пръст подът до комината и стените за да бъдат аганцахта «мазни».⁶⁰

Следващият ден подир Димитровден се нарича Мишинден, стопанките обредно замазват пода с малко глина – «да замажат очите на мишките»⁶¹.

Разбира се, можем да посочим много примери на народни традиции и обичаи, свързани с жилището. Въпреки това, изброените по-горе показва, че домът и неговте елементи са били винаги на компонента, която поставя основата за значението и произхода

на човешкия живот, и възприемането на жилището от бесарабските българи е доказателство за това.

БЕЛЕЖКИ

¹Bâzgu E. Obiceiuri și datini ce țin de construcția și funcționarea casei la moldoveni.//Buletin științific. – ed.3. – Chișinău, 1990. – P.79

²Информатор Караджова Н. Г. от с. Стояновка., Кантемирский р-н. Събрала Мирон М.

³Добруджа: етнографски, фолклорни и езикови проучвания. – София, 1974. – С. 356

⁴Bâzgu E. Obiceiuri și datini ce țin de construcția și funcționarea casei la moldoveni.//Buletin științific. – ed.3. – Chișinău, 1990. – P.80

⁵Странджа. Материална и духовна култура. – София, 1996. – С. 251

⁶Bâzgu E. Obiceiuri și datini ce țin de construcția și funcționarea casei la moldoveni.//Buletin științific. – ed.3. – Chișinău, 1990. – P.81

⁷Информатор Попов (Паскалов) И. П., с. Твардица, Тараклийский р-н. Събрала Мирон М.

⁸Информатор Новакова И. Х. от с. Викторовка., Кантемирский р-н. Събрала Мирон М.

⁹Информация събрана от автора на тази работа.

¹⁰Bâzgu E. Obiceiuri și datini ce țin de construcția și funcționarea casei la moldoveni.//Buletin științific. – ed.3. – Chișinău, 1990. – P.81

¹¹Мошков В.А. Гагаузы Бендерского уезда. – Кишинев, 2004. – С. 314-317.

¹²Тайлор Э.Б. Первобытная культура. – Москва, 1989. – С.86, 87, 468

¹³Маринов Д. Избрани произведения. – т. 1. – София, 1981. – С. 180

¹⁴Информатор Дюлгер С.И. Събрала Мирон М.

¹⁵Бонева Т. Към характеристиката на традиционата култура (мирогледни основи)//Втори международен конгрес по българистика. Доклади. Етнография. – София, 1987. – С. 260

¹⁶Странджа. Материална и духовна култура. – София, 1996. – С. 296

¹⁷Добруджа: етнографски, фолклорни и езикови проучвания. – София, 1974. – С. 356-357

¹⁸Бонева Т. Към характеристиката на традиционата култура (мирогледни основи)//Втори международен конгрес по българистика. Доклади. Етнография. – София, 1987. – С. 262

¹⁹Пригарин О.А. Традиционна обрядовість болгар Бессарабии: ритуалне освоєння нового житла.//Археология и этнология Восточной Европы. Материалы и исследования. – Одесса, 1997. – С. 307

- ²⁰Пак там. – С. 307
- ²¹Капанци. Бит и култура на старото българско население в Северноизточната България. – София, 1985. – С. 255
- ²²Маринов Д. Избрани произведения. – т. 2. – София, 1984. – С. 622
- ²³Бардина П.Е. Обживание нового дома урусского населения Среднего Приобья.//Жилища народов Западной Сибири. – Томск, 1991. – С. 12
- ²⁴Пригарин О.А. Традиционна обрядовість болгар Бессарабии: ритуальне освоєння нового житла.//Археология и этнология Восточной Европы. Материалы и исследования. – Одесса, 1997. – С. 309
- ²⁵Пак там. – С. 310
- ²⁶Кишиневские Епархиальные Ведомости. – № 18. – 1873. – С. 731
- ²⁷Странджа. Материална и духовна култура. – София, 1996. – С. 296
- ²⁸Странджа. Материална и духовна култура. – София, 1996. – С. 296
- ²⁹Пригарин О.А. Традиционна обрядовість болгар Бессарабии: ритуальне освоєння нового житла.//Археология и этнология Восточной Европы. Материалы и исследования. – Одесса, 1997. – С. 311
- ³⁰Пак там. – С. 313
- ³¹Капанци. Бит и култура на старото българско население в Северноизточната България. – София, 1985. – С. 255
- ³²Пак там. – С. 311
- ³³Кавалов А. Календарни празници и обичаи в град Твърдица, България, и в село Твардица, Република Молдова// История и культура болгар и гагаузов Молдовы и Украины. – Кишинев: , 1999
- ³⁴Державин Н.С. Болгарские колонии в России. – София, 1914. – С. 181
- ³⁵Сорочану Е. Зимняя календарная обрядность болгар юга Молдовы и Одесской области середины 20 века.//Страницы истории и этнографии болгар Молдвы и Украины. – Кишмнев, 1995. – С. 95
- ³⁶Державин Н.С. Болгарские колонии в России. – София, 1914. – С. 155
- ³⁷Сорочану Е. Зимняя календарная обрядность болгар юга Молдовы и Одесской области середины 20 века.//Страницы истории и этнографии болгар Молдвы и Украины. – Кишмнев, 1995. – С. 96
- ³⁸Българско народно творчество. Обредни песни. – т.5 – София, 1962 – С. 55-56
- ³⁹Странджа. Материална и духовна култура. – София, 1996. – С. 310
- ⁴⁰Сорочану Е. Зимняя календарная обрядность болгар юга Молдовы и Одесской области середины 20 века.//Страницы истории и этнографии болгар Молдвы и Украины. – Кишмнев, 1995. – С. 94
- ⁴¹Мыцева Е. Култът на мъртвите в обредната система на българите.// Втори международен конгрес оп българистика. Доклади. Фолклор. – София, 1988. – С. 469

- ⁴²Державин Н.С. Болгарские колонии в России. – София, 1914. – С. 172
- ⁴³Маджаров П. Народно творчество на българи от Източна Тракия. – София, 1996. – С. 57
- ⁴⁴Странджа. Материална и духовна култура. – София, 1996. – С. 315
- ⁴⁵Кавалов А. Календарни рпазници и обичаи в град Твърдица, България, и в село Твардица, Република Молдова.//История и култура болгар игагаузов Молдовы и Украины. – Кишинев, 1999. – С. 193
- ⁴⁶Каравелов Л. Памятники народного быта болгар. – кн. 1 – Москва, 1861. – С. 184
- ⁴⁷Странджа. Материална и духовна култура. – София, 1996. – С. 321
- ⁴⁸Державин Н.С. Болгарские колонии в России. – София, 1914. – С. 179
- ⁴⁹Пак там. – С. 161
- ⁵⁰Българско народно творчество. – т.5 – София, 1962. – С. 330
- ⁵¹Кавалов А. Календарни рпазници и обичаи в град Твърдица, България, и в село Твардица, Република Молдова.//История и култура болгар игагаузов Молдовы и Украины. – Кишинев, 1999. – С. 196
- ⁵²Странджа. Материална и духовна култура. – София, 1996. – С. 333
- ⁵³Странджа. Материална и духовна култура. – София, 1996. – С. 333
- ⁵⁴Державин Н.С. Болгарские колонии в России. – София, 1914. – С. 180
- ⁵⁵Кавалов А. Календарни рпазници и обичаи в град Твърдица, България, и в село Твардица, Република Молдова.//История и култура болгар игагаузов Молдовы и Украины. – Кишинев, 1999. – С. 197
- ⁵⁶Маринов Д. Избрани произведения. – т. 2 – София, 1984. – С. 138-139
- ⁵⁷Странджа. Материална и духовна култура. – София, 1996. – С. 337
- ⁵⁸Кавалов А. Календарни рпазници и обичаи в град Твърдица, България, и в село Твардица, Република Молдова.//История и култура болгар игагаузов Молдовы и Украины. – Кишинев, 1999. – С. 197
- ⁵⁹Странджа. Материална и духовна култура. – София, 1996. – С. 345
- ⁶⁰Странджа. Материална и духовна култура. – София, 1996. – С. 348
- ⁶¹Кавалов А. Календарни рпазници и обичаи в град Твърдица, България, и в село Твардица, Република Молдова.//История и култура болгар игагаузов Молдовы и Украины. – Кишинев, 1999. – С. 200